

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LIII. évfolyam.

Március Április

II. füzet.

A valláspedagógia alapkérdései.

Irta: Csiki Gábor.

(Folytatás).

IV. Nevelési célunk egyetemes értéke.

A valláserkölcsi jellemnek, mint nevelési célnak, álláspontján kiegyenlítődést nyernek a lelki élet ellentétesnek látszó kérdései (determinizmus és indeterminizmus, egoizmus és altruizmus, rigorizmus és eudaimonizmus), a vallási és erkölcsi, individuális és szociális, egyházi és nemzeti nevelés ellentétesnek látszó törekvései és pedig úgy, hogy komoly törekvésében, mint fontossági mozzanat, minden érvényesülést nyer. A múlt és jelen paedagogiai törekvéseiben nem hiábavaló próbálkozást, hanem hibájuk mellett is egy-egy komoly és értékes elv hangsúlyozását látjuk. Ebben van nevelési célunk egyetemes értéke.

1. *Determinizmus és indeterminizmus.*

A determinizmus és indeterminizmus kérdése, mely a múltban és jelenben, a teológiában és etikában rendszeren két, egymás ellen nemcsak az érv, de sokszor a gúny fegyverével is küzdő táborra osztotta a vele foglalkozókat, benső egységben oldódik fel úgy, hogy erre vonatkozóan álláspontunkon minden vita üresnek és feleslegesnek látszik. Isteni célgondolata tudatára ébredt valláserkölcsi jellem emez isteni célgondolattól, — mondjuk — eszményétől feltétlenül függ (determinizmus), de: e szent parancs érvényesül, de éppen ez az alapja az igazi szabadságnak. Ez isteni célgondolatban bírja ugyanis „jobb én“-jét s így a mikor ennek engedelmessé válik, az ő sajátos természetét érvényesíti s minél inkább függ a természetévé vált isteni célgondolattól, „jobb én“-jétől, annál függetlenebb a külső hatástól, testi és hiúsági vágytól, ígértől és fenyegetéstől, vagy akár a

keresztől¹ (indeterminizmus). Ime itt a magyarázata minden martyriumnak. E kérdés a vallás és erkölcs viszonyával is szoros kapcsolatban áll. Erről később szólunk.

2. Altruizmus és egoizmus.

Álláspontunkon az altruizmus és egoizmus ethikai ellentétei is kiegyenlítődést nyernek. Az egyént nem izoláltan, csupán önmagában, hanem társadalmi feltételezettségében vesszük. A köznek egy szerve, annak szellemétől áthatva, azért él (altruizmus). A köz érdekében álló feladatát, hivatását pedig akkor tölti be igazán, ha minél jobban érvényesíti egyéni arravalóságát, mert hisz az a sajátos szerep, melyre elhivatott, csakis az ő sajátos arravalósága alapján, egyéni ereje kifejtésével tölthető be. Akkor szolgálja igazán a közt, mikor isteni célgondolatának él, melyet ép a köz fejlődésére tekintettel nyert, mely létének is alapja s „én“-jének sajátos természete, vagy önmaga.

E kiegyenlítő elvből vesszük a kritikai alapot az egymással éles ellentétben álló sociális és individuális paedagogiai irányzatokra is. A socialis paedagogia az altruizmus, az individuális paedagogia az egoizmus érvényesülési törekvése.

3. Rigorizmus és eudaimonizmus.

A valláserkölcsi jellem cselekedeteiben a feltétlen „kell“ (δεξι) érvényesül. Ez a parancs azonban nem kívülről, hanem belülről jön. Természetünkké vált isteni célgondolat, létünk alapja szól benne s ennek szavát követve, tehát az Atya akaratát betöltve, még az üldözések közt is boldog s kötelességét örömmel teljesíti a vallás-erkölcsi jellem, mert minden tette az Atya iránt való szeretetből származik.

4. Vallási és erkölcsi nevelés.

Nézetünk szerint a vallás és erkölcs benső idealis egységet képező lelki jelenségek s ezért álláspontunkon a vallási és erkölcsi nevelés ugyanazon elv alapján, ugyanazon cél szolgáltatásban álla-

¹ V. ö. „Személyiségünk szabad érvényesülése... nem egyéb, mint Isten-től való függésünk gyakorlati tételezése. Minél inkább függünk egyéniségünk érvényesítésében isteni célgondolatunktól, annál szabadabbak vagyunk a világtól, mert annál inkább érvényesítjük sajátos személyiségünket. Minél élénkebb vallási függésérzésünk, annál hatalmasabb erkölcsi szabadságérzésünk.“ Schneller. I. m. Teol. Szaklap I. sz. 43. l.

nak. Nevelési célunk, a személyiség valláserkölcsei jellem lévén, vallási és erkölcsi is.

Jézus korának s az azt követő kornak szelleme, sociális értékelési elve (történeti éniség álláspontja : Schneller) nem tudta átélni és érteni az ő idealizmusát. A vallást dogmákba szorítja, Isten országát az egyházban obiectivisálja. Az egyház által képviselt hitrendszernek kritikanélküli befogadása lesz a vallásosság, az egyház érdekeinek, akaratának való feltétlen engedelmesség az erkölcsiség. Asketizmus és heroizmus a kor szellemének természetes megnyilvánulása. A vallási és erkölcsi nevelés kapcsolati középpontja, közös célja az egyház, mely a dogmák odaadó befogadásáért s az egyházi hatalom előtt való odaadó meghajlásért és szolgálatért dicséretet, érdemet oszt, szenteket avat, megtagadásáért, az individuumnak szellemi szabadság utáni vágyakozásáért büntet, eretnekséggel bélyegez, kiátkoz.

Assisi Ferenc mystikája szembehelyezkedik az egyházi elvvel. A vallásosságot az emberek iránt való szeretetben keresi s az egyház babonájával és romantikájával szemben a természet mystikus szeretetét hirdeti.

A reformációt megelőző három század szelleme erős tagadás az egyház abszolút hatalmával s értékével szemben. A tudomány megtámadja a vallásnak az egyházi dogmarendszerben nyilvánuló alakját. Assisi Ferenc az egyházzal szemben a gyakorlati erkölcsi nevelésnek készít propagandát. A vallási és erkölcsi elem a nevelésben szétválik, mert a régi egységesítő elvet, az egyházat megtagadják s helyébe új, pozitív egységesítő elvet nem találnak.

Ezt a reformáció adja meg. Hirdeti a személyiség szellemi szabadságát, meghatározza annak önértékét. A nevelés elve nem az egyháznak való szolgáló hódoltatás; az egyház intézmény, nem abszolút érték, nem cél, hanem eszköz, célja: személyiségek nevelése. Az egyház és állam közti éles ellentét eltűnik s a vallási és erkölcsi, nemzeti és egyházi nevelés a személyiségben egységes célt és elvet nyert. Sajnos, mindez a kialakult protestáns orthodoxiában tragikus sorsot nyert; a reformáció, mint egyház, megtagadta; eredeti elvével ellenkező formalizmusba esett.

A nevelésben a pietismus próbálja a megtagadott elvet érvényesíteni. Támadja a protestáns egyház dogmatizmusát és intellectualizmusát. A vallást és erkölcsöt új viszonyba hozza. Supernaturalis vallásosságon építi fel az erkölcsiséget. A pozitív hittől

erkölcsi gyümölcsöt vár. A nevelés célja az, hogy az emberi akarat, mely természeténél fogva rossz, feladassék az isteni akarat előtt, amely isteni akarat helyes isteni fogalmak megnyilvánulási formája.

Az illuminatio a pietizmus megfordította.¹ A pietizmus természetfölötti valláson építi fel az erkölcsöt, az illuminatio a természetes erkölcsi erő érvényesülését mondja vallásnak; az előbbit heteronomia, az utóbbit autonomia jellemzi, az pessimistikus, ez optimistikus. A pietizmus az emberi természetet és akaratot eredetileg rossznak tartja, annak megtagadását, az isteni akarat előtt való feladását kívánja. Az illuminatio szerint az emberi természet eredetileg jó, benne van az erkölcs csirája, csak ki kell azt fejteni természetes emberideálban, mint nevelési célban. Eszköze az ész felvilágosítása, hogy természetéhez hiven ítélhessen. Ki a természetes erkölcsi emberideált magában megvalósította, az vallásos is, ebben merül ki vallásossága. Nagy tévedése, hogy a természetet már erkölcsösnek mondja, továbbá pedig — amint már említők — a történetet értékelni nem tudja.

A pietizmus nélkülözi a vallási subiectivitást, de erkölcsisége abszolút jellegű, az illuminatio nélkülözi az erkölcsi abszoluteitást, de vallása subiectív jellegű. Nincs egy egységes elv, mely a vallási subiectivitást s az erkölcsi abszoluteitást biztosíthatná. Ezt adja meg Kant s Kant után ez elvet kívánják érvényesíteni Pestalozzi, Fichte és Schleiermacher.

Kantnál az erkölcs abszolút maximákon épül fel s az ember műveltségének legmagasabb fokán a feltétlen „kell“ erejével érvényesül. A vallás ez erkölcsi maximáknak isteni parancsképen való fogadása. Vallás és erkölcs ideális egység, vallási és erkölcsi nevelés ez ideális egységben oldódik fel.

A történet folyamán kialakult ezen irányzatoknak — némi árnyalati különbséggel — ma is vannak képviselőik.

A katolikus egyház ma sem adta fel középkori álláspontját. Jellegzetes vonása ma is ugyanaz, mint több száz év előtt. A nevelés terén kiváló képviselője: Willmann. Szerinte a nevelés célja: a közösség; a közösségben állandó kifejezést nyert ethost kell a nevelendőnek átadni s így abba betaglalni. Ez a közösség nem a család vagy állam, melyek természetes életszükségből alakultak, hanem az

¹ Abban egyeznek, hogy mind a kettő támadja az orthodox egyház dogmatizmusát, de más-más oldalról.

egyház. Az egyházban nyert adaequat kifejezést az a transcendens, hittel felfogható, normatív jellegű, életet szabályozó és meghatározó idea, mely az igazi életnek s így az egész emberiségnek ideáltja.¹ S minthogy e transcendentális ideák az igazi élet normái, az erkölcsi nevelés transc. vallási alapon épül fel. A nevelés középpontja a vallás, melyen Willmann csak a kereszténységet érti; más vallás szerinte nem létezik. Az egyház a tekintély elve alapján nevel. Lényeges vonása e nevelésnek a traditio.

Bár eredeti célunk csak rövid tájékoztatás volt, még sem hagyhatjuk Willmannnak e tételeit egy pár kritikai észrevétel nélkül. Mily elfogultság kell ahhoz, hogy csak a kereszténységet mondjuk vallásnak. Hát mit gondol Willmann: a kereszténységet megelőző kor emberei s a mai kor nem keresztényei vallás nélkül éltek és élnek? A vallás a mindenkori ember lelkének élő tartalma s a különböző vallási formák annak, a kereszténységgel együtt, fenomenonjai. A kereszténységről a többivel szemben csak azt mondhatjuk, hogy az a vallásnak magasabb rendű, tökéletesebb formája s koncentrikus jellegénél fogva az emberi nevelés igazi elve.² Aztán hogyan állíthatja Willmann azt, hogy a kereszténység lényege a transcendentia. A keresztény vallás nem kívülről jövő, tölem idegen elemen épül fel, hanem az az emberi léleknek subjectiv élménye. A transcendentia elvével elesik a tekintély elve is. A nevelés célja nem hódoltatás, heteronom elv hordoztatása, hanem az emberben levő, az emberrel adott, lényével összeforrott isteni erők autonom kifejtése. Ha természetfeletti vallásos elemen építjük fel az erkölcsi nevelést, az eredmény csak szolgálai hódolat lehet. Teher lesz az erkölcsi szabály, mely alól kibujni kívánatos. Erkölcsi autonomia subjectiv vallás nélkül nincsen.

Egy másik, elfogultságból származó tévedése Willmannak az, hogy az egyház a keresztény vallás eszményének adaequat kifejezője. Lehet-e ilyen mondani bármely societásról? A keresztény vallás eszméje egy örökkévaló, végtelen, tökéletes, folyton érvényesülésre, megvalósulásra törő, de még soha meg nem valósult, hanem az idők végtelenségéig valósuló idea. Azért igazi eszmény, mert nincs

¹ „Die übernatürlichen Impulse... fanden einen adäquaten und bleibenden Träger in einer besonderen gottgeordneten Institution: der Kirche.“ Idézi Imre Lajos („Az erkölcsi nevelés viszonya a valláshoz“ 42. l.) „Didaktik als Bildungslehre“ 508. l.

² E tételünket később közelebbről is meghatározzuk.

megvalósulva, hanem folyton valósul. Ha az egyház ez eszmény adaequat kifejezője, maga is egyesekből állván, az egyesekben valósult meg e tökéletes eszmény s mivel azok e szerint tökéletesek, már meghalhatnak, mert nincs miért élniök. Ime ez következik Willmann absurd állításából. Az egyház, mint folyton változó és tökéletesbülő societas csak megvalósulási tere az örökkévaló, végtelen és tökéletes keresztény eszmének.

Amint láttuk, Willmann a vallási és erkölcsi nevelést transcendentális megokolással egy közös, egyházi alapra helyezi, de ugyanakkor megfosztja a vallást subiectivitásától s az erkölcsöt autonómiájától. Ez ellen pedig tiltakoznunk kell.

A pietizmus modern örökösei az erkölcsi nevelésnek vallási alapot adnak, de kikötik, hogy ez a vallás nem dogmatikus, hanem személyes és interconfessionális kell, hogy legyen. Ez irány legfőbb képviselőit más és más ok készteti a vallási alap felvételére. Az egyik azt a megokolást adja, hogy az erkölcsi idea lényeges tartalma az emberszeretet; ez pedig Istenhez való viszonyunkból folyik. S mivel Istenhez való viszonyunkat személyes vallásunkban éljük, az erkölcsi nevelés által kívánt vallási alap nem lehet dogmatikus. A dogmatikus vallástanítás értéktelen. (Rein).¹ Ez iránynak egy másik képviselője sanctióért fordul a valláshoz; a jónak, mint feltétlen értékesnek s így a nevelés céljának sanctiót a vallás ad, az mondja meg, hogy a jót miért kell tenni. (Barth).² Egy harmadik képviselője pedig azért veszi a vallást alapul, mert szerinte a vallás nélküli erkölcsi nevelés csak egyes hibáktól tudja az embert megóvni és csak egyes erényeket tud felébreszteni, de a társadalom számára logikusan gondolkozó, nemesen érző és csak jót akaró egységes karaktereket nem nevelhet. (Foerster).³

Ez irányzat kritikája egy új, divatossá váló nevelési elvet teremtett. Hívei, kik erkölcsi nevelést sürgetnek vallási alap nélkül, azt állítják, hogy Rein, Barth és Foerster nagyot tévedtek, mert a vallás személyes is és interconfessionális is nem lehet, vagy személyes és akkor nem interconfessionális vagy interconfessionális és akkor nem személyes. Egyik képviselője, Natorp szerint az erkölcsi érték hordozója a társadalom. A társadalom ethosa az individuumra nézve kötelező erővel bír. A nevelés feladata, hogy

¹ Lásd bővebben: „Pädagogik in systematischer Darstellung.“

² „Die Elemente der Erziehungs- u. Unterrichtslehre.“

³ „Religion und Charakterbildung.“

felemeljük a gyermeket arra az értelmi magaslatra, melyen szabad értelmi tevékenységénél fogva maga ismeri fel azt az eszmét, mely a társadalom eszmeje s amelyen ez értelmi ismeret gyakorlati akarattá válik, hol az egyén az általános vezető akaratainak öntudatos önálló szerve lesz. A vallást ugyan nem tagadja meg, sőt érzelmi szempontból szükségesnek tartja, de azt kívánja, hogy az ne legyen transcendens és hogy tisztán ethikai alapon szolgálja a nevelés eszméjét.¹ A monizmus Ostwalddal az élen a vallástól független, biológiai és energetikai erkölcsant csinált s annak megfelelő nevelést sürget. Ellen Key a gyermek alaptermészetében adott-nak véli azt a potenciát, mely az igazi emberrélevés alapja. Semmi kívülről adottra nincs szükség. Csak szabad utat kell engedni a természetben adott erkölcsinek a kifejlésre. Itt a vallásnak is van ugyan szerepe, de csakis a pozitív vallásnak s annak is csak eszközi (a társadalomba való betagolásnál).² Börner, ki a vallást csak transcendentálisnak tudja elképzelni s csupán dogmai megnyilvánulásában látja, azt mondja, hogy az embernek csupán a tekintély elvén épülő, természetlen dogmai világnézet helyett gyakorlati élet-ideálra van szüksége. Felhívja az egyházellenes köröket, hogy ne csak támadják az egyházat, hanem maguk igyekezzenek az embernek megadni azt, mire az egyház képtelen.³

Ez érintett irányzatról az a meggyőződésünk, hogy a mai napig csak tagadja a transcendentális vallás heteronom morálját, de pozitív tervet még kevésbé produkált. Egy nagy érdeme azonban kétségtelen s ez az erkölcsi törvény autonómiájának propagandája az erkölcsi heteronomiával szemben. Helyesen állítja, hogy az erkölcsi törvény nem az egyházi dogmákban, a írásban keresendő, hanem a személyes öntörvényadásban. A törvényt pedig nem mondják — nem subiectív önkény vagy érzés szabja meg, hanem az értelem. S az általa nyújtott törvény az egész emberiség erkölcsi maximája. De honnan van az erkölcsi törvény sanctiója. E kérdés megoldásánál az ethikai személyiség hivei jórészt tényleg abba a hibába esnek, ami ellen leghevesebben tiltakoznak. A „Menschheitsgefühl“ és „Unendlichkeitsgefühl“ (Natorp) transcendentális jellegű sanctiók. Mindenikük a társadalmat teszi az erkölcsi érték hordo-

¹ Lásd bővebben: „Socialpädagogik.“

² „ „ „ „Gyermek százada.“

³ „ „ „ „Weltliche Seelsorge als Erziehungsfaktor.“

zójává. Az pedig ép úgy alkothat dogmákat, mint akár az egyház. Nem kisért a heteronomia?

Mi mindazokat a nehézségeket, melyek a vallási és erkölcsi nevelés terén a múlt és jelen paedagogiai törekvéseiben mutatkoznak, a személyiség paedagogikája alapján megoldjuk, az ellentéteket eltüntetjük úgy azonban, hogy az említett irányzatokat nem nullifikáljuk, hanem azokat, mint egy-egy helyes gondolat hangsúlyozóit készséggel elismerjük s komoly törekvésüket, mint fontossági tényezőket érvényesítjük. Első tételünk az, hogy a vallást és erkölcsöt, az emberi léleknek e két leghatalmasabb tényezőjét elválasztani s akár alárendeltség, akár mellérendeltség viszonyába állítani nem lehet. Vallás és erkölcs correlat fogalmak. Benső ideális egységet alkotnak. Közös alapjuk a Schneller-féle *személyiség, jobb én*, mely a nemes érzületben van.

A nevelés feladata az, hogy Isten által adott jobb tehetsége alapján az *érzéki éniség* fokáról¹ (hol az egyén csak kizárólag önmagában lát értéket s mindent csak a szerint értékeli, hogy mennyiben elégíti ki érzéki vágyait) a *történeti éniség* fokán² át, annak segítségével (hol az egyén előtt minden érték képviselője a köz, állam, egyház stb. s ezek előtt kritika nélkül altruistikusan hódol, parancsaikat vakon követi, magát annyiban tartja értékesnek, a mennyiben általuk elismertetik és dicsértetik) felemeljük a növekedést a *tiszta éniség* fokára.³ *A tiszta én vagy személyiség vallás-erkölcsi jellem.* Lelkének közvetlen tapasztalatában megéli az Istent, mint Atyát, ki az universum tökéletesedése érdekében őt, mint gyermeket, sajátos hivatás betöltésére teremtette. Öntudatosává válik s életeményy alakul ki benne az isteni célgondolat: azon a helyen, hova a gondviselés állított, a nyert talentumokkal hűen sáfárkodni, betölteni az Atya akaratát s törekedni, hogy hozzá hasonlók lehessünk. Isten által meghatározottan tudja, érzi magát s e meghatározottság viszonyából, az Atya és gyermek viszonyából, e vallási öntudatból folynak cselekedetei. E viszonyt pedig erősíti az Atya akaratának betöltése: csak az szereti Istent, ki felebarátját szereti, az emberek szeretete Isten szeretete. Vallás és erkölcs tehát ideális egység, el nem választhatók, „egymást fokozó, tápláló lelki irányzatok, alapjukban egyek s csak a szempont szerint különböznek

¹ Böhmnél: hedonikus fok.

² „ „ utilisztikus fok.

³ „ „ idealistikus fok.

egymástól, amint ugyanis azokat a forrás vagy lefolyás, erő vagy érvényesülés szempontjából nézzük.¹ Itt a vallás személyes és az erkölcs autonóm. Lelkünkben éljük meg az Istent s az erkölcsi ideál, mint isteni célgondolat, lelkünknek önmagából projiciált tökéletes alakja. Az erkölcsi törvény nem heteronomikus, hanem autonomikus, a lélek természetévé vált sajátosság.

Amikor *vallás erkölcsi jellemet* nevelünk, vallás és erkölcs között szétválasztást nem teszünk, egyiket a másik alapjává nem tesszük,² hanem közös alapjukban, *a jobb ében* feloldva, *a jobb én* felébresztésével és fejlesztésével egyszerre vallási és erkölcsi nevelést végzünk. S minthogy minden nevelés célja a személyiség, minden nevelés egyaránt vallási és erkölcsi.

E nevelési célban tévedéseiktől megtisztultan megvalósulást nyernek a múlt és jelen vallási és erkölcsi paedagogikáinak abszolút szempontból értékes törekvései. A személyiség paedagogikája az egyházi paedagogusoknak (a középkori egyház nevelői vagy pl Willmann) az tmondja, hogy az egyház értékes. de nem cél s értéke a célhoz való viszonyától függ, hogy t. i. mennyivel teszi jobbá, tökéletesebbé hivat. Elismeri az egyházat s általában a societast s annak hatalmát, mert hisz a vallás erkölcsi jellem kifejlésének színhelye, nevelő tényezője, de mindig hangsúlyozza, hogy az egyén egy sociális kategóriának nem csupán eszköze, hanem ép a societas kialakulása érdekében Isten által teremtett önértékű szerve. Érvényesül benne Rein, Barth, Foerster-féle subjectív vallásosság elve, de úgy, hogy eloszlik Börner, Natorp stb. aggodalma s az általuk hangsúlyozott erkölcsi autonomia sem sekélyesedik heteronomiává, mint náluk.

5. Egyházi és állami (nemzeti) nevelés.

A *személyiség* vagy *vallás erkölcsi jellem*, mint abszolút érték. az általános nevelés célja s ennek szolgálatában egyház és állam. mint nevelői tényezők, szerves elhelyezkedést, sajátos feladatot nyernek. Egyház és állam ellentétbe nem jöhet, hanem mindenik a saját keretein belül, sajátos charismája alapján szolgálja az egyetemes célt, mely minden nemzettel és egyházzal, az egész emberiséggel közös. Ez nem jelent kosmopolitizmust, a sajátos egyházi

¹ Schneller I. m. Teol. Szaklap I. 449. l.

² A vallás nem alapja az erkölcsnek, sem viszont, hanem a kettőnek van közös alapja s ez a „*jobb én*”. (Schneller).

vagy nemzeti jelleg megtagadását, mert hisz épen egyházi vagy nemzeti sajátos erőnk kifejtése az, amivel az egyetemes emberi eszményt a legjobban szolgálhatjuk. Sajátosságunkban bírjuk ön-értékünket, minthogy az a szerep, melynek betöltésére elhívást nyertünk, csakis a mi sajátos erőnkkel tölthető be, mert hisz azt ép erre való tekintettel nyertük Istentől.

Egyházi és állami (nemzeti) nevelés különböző jellegű lehet, de ugyanazon célt szolgáló tevékenységek. Az előbbi jó egyháztagokban, az utóbbi hű polgárokból ad oly személyiségeket a köznek, kiknek hivatásszerű élete által Isten országa mindinkább valóssá válik. Ugyanazon személyiség most mint jó egyháztag, majd mint hű polgár szolgálja ez eszményt, mely az „ember“-nek, a köznek is s az egyesnek is célja.

6. *Individuális és szociális nevelés.*

A személyiség pedagógiája az individuális pedagógiának és a szociális pedagógiának szélsőségből, egy-egy, különben lényeges, elv tulhajtásából származó hibáit elkerüli, ellentétüket kiegyenlíti s lényeges vonásukat, mint fontossági tényezőket, egy elvben feloldva érvényesíti.

Az individuális pedagógia, a maga tulhajtottságában, a létező köz értékének s érdekének megtagadásával az egyéni erők izolált kifejtésére és fejlesztésére törekszik.¹ A szociális pedagógia pedig egyoldalúan vagy legalább is tulnyomóan a létező köz értékét és érdekét hangsúlyozza az egyén rovására.

A nevelés céljának kitűzésénél nem lehetünk kizárólagos tekintettel sem az egyesre (indiv. ped.), sem a közre (socialis ped.). Hanem az egyént a közben kell néznünk s a közt egyesek egészének kell tekintenünk, amint azt Schleiermacher, Natorp, Willmann stb. tették. Az egyes a köz szerve, a köz az egyesek szerves egysége. Az egyes, mint szerv, taglalódjék bele az egészbe, foglalja el sajátos helyét s egyéni charismájuk munkálkodó egyesek által fejlődjék a köz.

A személyiség pedagógiája az egyén jobb képességének felélesztésére s személyiséggé fejlesztésére törekszik, de nem az egyén önös érdekeit tartja szem előtt, hanem oly valláserkölcsi jellemet akar nevelni, ki azon a helyen, hová a gondviselés állítja, domináló

¹ Legklasszikusabb példája Rousseau.

erővel ténykedő jobb képességével szolgálja a közt azon célból, hogy e földön általa is valósuljon Istennek országa. Viszont helyteleníti a soc. paed.-nak azon törekvését, mely az egyént a közzel szemben — mondhatni — semminek veszi, önmagában értéktelen-rideg eszközzé süllyeszti, sajátosságát elnyomja; de ugyanakkor meg is becsüli a közt. Oly egyének nevelésére törekszik, kik sajátos erejükkel, a bennük levő önértéknek, az isteni célgondolatnak hivatás szerinti kiélésével a közt szolgálják, mert a köznek ily módon való szolgálata a gyermeknek Atyja iránt való kötelessége.¹ Az, hogy a köz mikép értékkel, elismer-e vagy sem, a hivatás betöltésére nincs befolyással.

V. Nevelési célunk a keresztény vallás eszménye.

A mikor az egyoldalú intellectualizmussal szemben a vallásilag szentelt *nemes érzület* felébresztésére, *valláserkölcsi jellemmé* való fejlesztésére. — Schneller szavaival: a *jobb én* felébresztésére. *személyiséggé* való fejlesztésére — törekszünk a nevelés által, akkor tulajdonképpen a emberiség művelődésében központi helyet foglaló keresztény vallás eszméjét valósítjuk meg. Eszerint ugyanis nem a kívülről jövő, az egyénre rárakott ismeret a fontos, hanem az egyénnek a szeretet szellemében való újjászületése úgy, hogy Isten országának munkás tagjává váljék.

E tételünket a synoptikusokkal s Pál apostolnak dogmai vonatkozásoktól tisztított irataival kívánjuk bizonyítani. Tárgyunkat illetően a János-féle evangélium nem bir jelentőséggel. Mint későn keletkezett irat Jézus személyében nem azt az ideális embert mutatja, kiből a helyes nevelés eszménye, elve felismerhető, hanem a világ kezdete előtti *λογος*-t, egy metafizikai lényt, ki nem lehet a nevelés eszménye és elve. Az ezzel kapcsolatosan leírt események, csodák is jórészt mind azt a tendenciát szolgálják, hogy bebizonyítsák a világ előtt azt, hogy Krisztus Istennek lényegéből való fia, ki által volt és van minden. Keletkezési idejük, körülményeik s dogmatikus tendenciájuk miatt a többi újtestamentomi iratokat is veszteség nélkül kikapcsolhatjuk feladatunkból.

Amint említők, nevelésünk feladata a *nemes érzület* felébresz-

¹ V. ö. Comenius elvével. A lényeges különbség talán csak az, hogy Comenius figyelme inkább a túlvilági életre irányul s nem a földön valósuló Istenországra.

tése s *valláserköletesi jellemmé* való fejlesztése. Kora szokásos értékelésével szemben Jézus is az Istenben nyugvó, Isten előtt nyilvánvaló s az emberek előtt elrejtett *nemes érzületet* hangsúlyozta. Ezt tartotta az ember értékmérőjének. Ebből fakad az Isten és emberszeretet,¹ melynek gyakorlása által az ember a benne élő isteni célgondolatot realizálja, az istenországa polgárává válik, igazi értéket nyer, megdicsőül.

A nemes érzület az a jó fa, mely mindenki számára, még az ellenség számára is jó gyümölcsöt terem, mert gyökere abból a végtelen jóságból táplálkozik, ki felhossa életető napját jókra és gonoszokra egyaránt. Az *érzületben* van minden cselekedet értéke.

„Cselekedeteink érzületszerű értékelése s még közelebb: szívünkben is annak jó kincsére való recurálás, vagyis lelünkben is jobb énünknek, létünkben érvényesülő isteni célgondolatnak és ebben hivatásunknak felkeresése és ez alapon életünknek és cselekedeteinknek értékesítése: ez vezet be a keresztény erkölcsi életnek szentélyébe, Jézus személyiségének titkába, működésének erejébe. Jézus tudta, hogy neki sajátos életcélja, élethivatása van, hogy eme hivatását nem embertől, hanem Istentől vette (ἡ ἀρχὴ τῆς ζωῆς Mt. 21²⁵.) s hogy ez az isteni célgondolat képezi életének célját és így mozgó erejét.“²

A *nemes érzületnek* életünk, cselekedeteink által való érvényesítésével, a létünk alapját képező isteni célgondolatnak kiélésével, a hivatás szent voltával szemben minden más érték csak alárendelt jellegű. A nemes érzületben megnyilvánuló isteni célgondolatnak kiélése, vagyis az Atya akaratának betöltése ad az embernek igazi értéket. Eszerint kell tehát élni. Csak az Atyának kell szolgálni egyedül, mert „senki sem szolgálhat két urnak, mert vagy az egyiket gyűlöli s a másikat szereti; vagy az egyikhez ragaszkodik s a másikat megveti. Nem szolgálhatunk Istennek is és a kincseknek is egyszerre.“ Lk. 16¹³. Jézusnak e szavai és sok más kijelentése, melyek a vagyona vonatkoznak (Mt. 6¹⁹., 10^{9–10}., 19²¹. 23. 24. Mk. 6⁸. Lk. 12³³.) mind azt fejezik ki, hogy az anyagi javak nem lehetnek önérték s mi nem lehetünk annak szolgálói. Az ember értéke Istennek ideális szolgálata a benne élő isteni szellem (*jobb én, nemes*

¹ V. ö. a vallás és erkölcs viszonyáról mondottakkal. Isten és emberszeretet egy. Isten iránt való szeretet az emberek iránti szeretetben érvényesül. „Ha valaki azt mondja, hogy szereti Istent, gyűlöli testvérét — hazug az.“

² Schneller. I. m. Teol. Szaklap I. 3, 218–19. ll.

érzület) vezetése által. Ez az ember életének alapja és célja egyaránt.

Jézus a vagyont, mint a fizikai élet eszközét nem ítélte el, sőt szükségesnek tartotta, de ép azért, mert eszköznek tartotta, élete feladatául az önértékest választotta. Az Atya akaratának betöltésére. az Úr szolgálatára adott példát, mert tudta, mondotta: „mit használnál valakinek, ha az egész világot megnyeri is, lelkében pedig kárt vall?” Ama pillanattól kezdve, hogy lelke megnyerte a fenséges revelatiót: Isten Atya s „te vagy az én szerelmes fiam,” Mk. 1¹¹. nem ejthet meg őt az érzékiség, az önzés és hiúság semmi kísértése. Nehéz küzdelmet vívhatott lelke, de a küzdelem őt megerősítette, végső elhatározást adott; diadalmaskodott hivatásérzete. Érzéki szükségletének kielégítése végett felhasználja-e istenfiúságát arra, hogy a kő kenyérré változzék át? „Nemcsak kenyérrel él az ember, hanem Istennek minden igéjével...!” Mt. 4³⁻⁴, Lk. 4³⁻⁴. Az ő eledele az Atya akaratának betöltése. Az Atya akaratának betöltése, az isteni célgondolat érvényesítése az igazi élet-érték. Szolgáltassa-e önzően magának az angyalokat? „Ne kísértsd a te Uradat, Istenedet...!” Lk. 4¹². Hiábavaló a Sátánnak, a világ urának az a csábítása is, hogy őt imádjá s azzal elismertetési, hatalmat, dicsőséget szerezzen. Hiába való, mert csak az Urat kell imádni, csak neki kell hódolni.

Az ember feladata a benne lévő vagy lehető *nemes érzület, jobb én* kiélése, létének alapját képező isteni célgondolatnak hivatásszerű megvalósítása s ezzel szemben az érzéki természetnek érvényesülnie nem szabad. Vigyáznunk kell tehát, nehogy az elcsábítson, diadalmaskodjék felettünk, szolgájává tegyen s hivatásunktól elvonjon. A legnagyobb önfékezésre, önuralomra van itt szükség, mintha se kezünk, se szemünk nem volna. Inkább testileg szenvedjünk, mintsem a vágy megejtson (Mt. 5.9-30. Mk. 9⁴³. 49.) s az Atya akaratának betöltésére képtelenné tegyen. Ha az érzéki vágy önálló hatalommá akar válni felettünk, akkor annak még a forrását is be kell dugni a legnagyobb fájdalom árán is.

Jegyezzük meg e helyen, hogy Jézus az asketizmusnak semmi értéket nem tulajdonított¹ s mi is akkor, mikor az érzékinek

¹ Kérdőre vonják, hogy ő és tanítványai miért nem böjtölnek. Mt. 9¹⁴. Szemrehányással illetik, hogy a bűnösök és vámszedők társaságában esznek és isznak. Mk. 2¹⁹, Lk. 5³⁰. Iszákos és falánk embereknek nevezik Lk. 7³⁴. Elfogadja a vámosok ebédre hívását Lk. 7³⁶. Megengedi, hogy drága olajjal kenjék lábait.

uralomra jutását tiltjuk, nem az asketizmus mellett szólunk. Vagyon, pénz, valamint érzéki vágy, ösztön még nem rossz,¹ csak akkor válik azzá, ha az ember felett egyedüli uralomra tör s csak önmagának szolgáltatva, képtelenné tesz életünk alapját és célját adó isteni célgondolatunk kiélésére.

A nemes érzületnek külső cselekedetekben való érvényesítése, az isteni célgondolat megvalósítása feltétlen kötelesség, mert az az Isten és ember közti viszonyból folyik, abból a viszonyból, mely felette áll minden más viszonynak.

Elvünkéből önként következik, hogy az Isten és ember közti lelki viszonyból folyó, feltétlen jellegű kötelességgel szemben, a vérségi köteléken alapuló, családi viszonyból folyó kötelesség másodrangú, sőt ha a családi viszonyból folyó kötelesség lehetetlenné tenné az Isten és ember közti lelki viszonyból folyó kötelesség teljesítését, akkor annak nemcsak külsőleg, de belsőleg is meg kell szakadnia.

Ez azonban egyáltalán nem jelenti a vérségi köteléken nyugvó családi viszony lekicsinylését s az ebből folyó kötelességek alól való kibujhatást. Sőt nézetünk szerint a család, melynek alapja a férfi és nő közti ama viszony, mely a földön legerősebb s melyet maga az Isten szerzett az ember teremtésével, a család, mint szociális életünk összejtje, egy igen lényeges szerve a tökéletesbülésnek, Isten országa építésének. A családban érvényesülő, férj és feleség, szülő és gyermek közti viszonyból folyó kötelességet parancsoló erejűnek mondjuk. Csak azt hangsúlyozzuk e helyen, hogy az Isten és ember közti viszony a legerősebb s az ebből folyó kötelességgel szemben a legtermészetesebbnek látszó kötelesség is alárendelt s ha azzal ellenkezésbe jő, megtagadandó.

Hivatás szerinti élet, létünkben érvényesülő isteni célgondolat megvalósítása, az Atya akaratának betöltése mindenképp előtt: ez a mi jelszavunk, ezt akarjuk a nevelés által életet irányító, azt minden mozzanatában feltétlen erővel meghatározó, illetve elhatározó erőre emelni. S mikor ezt tesszük — véleményünk szerint — azt az életelvet akarjuk a jövő nemzedék lelkében felébreszteni, megerősíteni és a lelki élet mindennemű tényezője és megnyilvánulása felett diadalra juttatni, mely Jézusban benső szükségyszerűséggel, hivatásérzetének kizárólagosságával, feltétlen erejével érvényesült.

¹ Sőt az anyagiak a lelkieknek nélkülözhetetlen eszközei.

A házasságot, a férj és feleség közti viszonyt Jézus is minden más földi viszonyt felülhaladó erejűnek, Isten által szerzettnek mondotta. Mt. 19₃-s köv. Mk. 10₂₋₁₂. Lk. 16₁₈. A szülők iránt való kötelesség teljesítését, a szeretetet és tiszteletet egyenesen isteni parancson alapulónak mondotta. A gyermeket, ki apja vagy anyja ellen rosszat mond, méltónak tartotta a halálra. Mt. 15₄. Mk. 7₁₀. Az Istennek hozott ajándék (ha emberi intézményen alapul „korban“) nem szolgál alapul a szülők iránti kötelesség (mely isteni parancson alapul) elmulasztására. Mk. 7₁₁₋₁₂. Mt. 15₅. Jézus is szülőivel szemben „engedelmes vala.“ Hogy a szülő és gyermek közti viszonyt mily bensőnek tartotta, semmi sem mutatja szebben, mint az, hogy Istent majdnem mindig, felismerhető előszeretettel Atyának nevezi.

De azért Jézus felfogása szerint is vannak esetek, lehetőségek, mikor a férj és feleség, szülő és gyermek, testvér és testvér közti viszony nemcsak külsőleg, de bensőleg is felbomlik, illetve fel kell, hogy bomoljék. Mt. 10₃₅₋₃₇., 19₂₉. Lk. 14₂₀₋₂₆. Mk. 10₂₉. Lk. 18₂₉-. A Lk. 14₂₆., mely szerint Jézus ezt mondja: „ha valaki én hozzám jő és meg nem gyűlöli az atyját és anyját, feleségét és gyermekét, fitestvérét és nőtestvérét, sőt még a maga lelkét is, nem lehet az én tanítványom“ — nem mondható Jézustól származottnak. Az elhagyás még nem gyűlölés. Jézus semmiféle gyűlöletet nem kíván.

A fent jelölt helyeknek való értelme csak az lehet, hogy az Isten és az ember közti lelki viszonyból folyó s ezért föltétlen jellegű kötelesség elsőbb a gyöngéd családi viszonyból folyó kötelességnél is s hogy a hivatással, az isteni célgondolat érvényre juttatásával szemben semmiféle emberi kötelék, még a családi viszony sem lehet akadály. Ez elv érvényesült Jézus életében is. Tizenkét éves korában a jeruzsálemi templomban történteknek, amely talán a sajátos hivatás és a gyermeki kötelesség összeütközésére felemlíthető volna, nagyobb jelentőséget e helyen nem tulajdonítunk. Inkább csak arra az időre vagyunk tekintettel, mikor a férfi korban, a keresztelés után, megélvén lelkében az Atyát, világosan állt előtte hivatása, melynek betöltésére teremtetett, elküldetett. Enthuziasmussal hirdeti Istennek országát, annak törvényéből folyó egyetemes testvériséget s érthetőnek látszik az, hogy szellemiesült állapotában, ha a vérségi köteléken nyugvó viszonyra figyelmeztetik, tanítványaira mutatva így szól: „ime az én anyám, az én testvé-

rem; ki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát, az nekem fítestvérem, nőtestvérem és anyám.“ Valószínűnek vehető, hogy Jézus, mikor hozzá szóltak, az Isten és ember közti viszonyról beszélt s így magatartásával is bizonyosságot tett annak mindenekfölötti erejéről.¹ Nem szabad azonban ebben édes anyjától való elridegülést látni, hisz a keresztfán is anyja jut eszébe s róla gondoskodik.

Említettük, hogy állam, egyház vagy bármely más, a történet folyamán kialakult sociális hatalom nem tökéletes, nem absolut érték, hanem nélkülözhetetlen nevelőtényező az absolut érték szolgálatában, személyiségek, valláserkölcsi jellemek nevelésében.

Ez egyetemes cél, szerves tagozódottságukban, minden államnak, egyháznak vagy bármely más nevelőtényezőnek a maga sajátos charismája alapján kell szolgálnia. Önként következik tehát, hogy a nemzeti vagy egyházi érzésnek az általános emberit nem szabad elhomályosítania, sőt az előbbieket erősítése az utóbbit kell, hogy szolgálja, nemesítse.

Jézus lelki világának is egyik alkotó része volt a nemzeti érzés. Megsíratta a pusztuló Jeruzsálemet; de nem elfogult sovínista. Annak örült volna, ha nemzete lett volna az első Isten országában, de mikor látta, hogy e hivatásának az nem tesz eleget, azt mondá, hogy az elsőkből utolsók s az utolsókból első lesznek Lk. 13²⁸⁻³⁰. Multjánál fogva Izraelt illette volna az elsőség az Istenország megalapozásában, de mivel nem termett erre méltó gyümölcsöt. mások hivatnak el. Mt. 21³³⁻⁴⁴. Mk. 12¹⁻⁹. Lk. 20⁹⁻¹⁶.

(Folytatjuk.)

¹ Schneller. I. m. Teol. Szaklap I. évf. 4. sz. 294. l. 1. sz. jegyzés.

A bibliakritika és a gyakorlati lelkipásztori működés.

Irta: **Benczédi Pál.**

(Folytatás.)

Dehát hogyan állunk mi a művelt közönséggel a bibliakritikán nyugvó beszédekkel? Mi is azt mondhatjuk, hogy ez nálunk is így van s nem is lehet másképpen. A mai ember nem skolásztikát vár, nem a régi hagyományoknak jámbor bizonyítgatására óhajtozik lelke, hanem a szívet és lelket átható vallásos eszmékre. Nézzük meg csak korunknak népszerű nagy egyházi szónokait s azt fogjuk látni, hogy azok a legnépszerűbbek, akik a hagyományok szűk keretébe nem férnek be, hanem önállóan gondolkodnak.

Hogyan állunk azonban ezzel a kérdéssel a köznéppel? A kérdésnek ez az oldala reánk nézve még fontosabb, mert hiveink legnagyobb része a köznép soraiból telik ki. Haudley azt állítja, hogy a bibliakritika alapján álló lelkész a nép között már hátrányban van. A nép valami meghatározottat, valami feltűnőt akar kapni, amit ő nem tud adni. A munkásosztálynak a homiletikára vonatkozó ízlése csaknem bántó. Megesik, hogy mély gondolatokkal rendelkező lelkésznek nyugodt, méltóságos beszédét a nép közönytelen fogadja vagy pedig jóakarátú, leereszkedő helyeslését fejezi ki. Míg egy tüzes ifjú szónok nagy hanggal és kevesebb értékű beszéddel is nagy hatást ér el. Azonban a lelkésznek még sem kell lemondania a bibliakritika eredményeinek hirdetéséről. Legyen közel vagy távol a nép a bibliakritika eredményeitől, itt „beszélni a vallásos szellem fog.” „A nép szívében vallást kíván és nem szavakat. Hogyha a bensejében vallásos lelkész kritikai alapról hirdeti a Krisztus nevében az igazságot, a nép megismeri azt, hogyha neki idegen nyelven van is mondva, hogyha az igehirdető szellemét nem is tudja követni. Szóval Haudley a nép érdekében sem mond le arról, hogy a bibliakritika eredményeit hirdesse.

Azt hisszük, ez is a helyes út. Ha a bibliakritika eredményeinek hirdetéséről lemondanánk, akkor a haladás és igazság szellemét árulnók el. Ez azonban nem azt jelenti, hogy nagy hűhóval neki vágjunk az újabb tudományos kutatások hirdetésének,